

TIJMEN KNECHT

„Wij zijn altijd tot een
eerlijk en open
christelijk gesprek bereid,
wij willen graag contact met
calvinisten uit het westen”,
aldus bisschop Bartha,
de presiderend bisschop van de
gereformeerde kerk
in Hongarije,
met wie ik in een hotel
op het prachtige Margaretha-
eiland in de Donau
een kort gesprek had.
„Wij willen graag broederlijk
kontakt, maar voegde hij er aan
toe, als er maar geen
politieke bijbedoelingen
achter schuilen”.

WITTEKOPPEN

HET HONGAARSE

PROTESTANTISME

Een verdrukte

De bisschop had het druk: juist presideerde hij de ontvangst van een delegatie van de Oost-Duitse C.D.U. ... Hoe rijmde hij zijn afkeer van en zijn bezig-zijn met politiek tezelfder tijd? Hoe doet zijn kerk dat?

De protestantse kerken in Hongarije zijn tot op grote hoogte „ontmanteld”. Alle verenigingen, die onder leiding van de kerk of haar voorgangers stonden, alle jeugdorganisaties, maatschappelijke organisaties, vrouwenbonden, werden in de jaren tussen '48 en '53 ontbonden. Bepaalde kerkelijke distrikten werden opgeheven, de kerkelijke leiding werd gecentraliseerd. Zo werd de activiteit der kerken goed te overzien en te controleren. De controle vindt plaats door een in 1951 opgericht bureau voor kerkelijke zaken, dat sinds 1957 als hoofdafdeling is ingedeeld bij het ministerie voor kulturele zaken. Geheide kommunisten leiden deze afdeling; zij hebben toegang tot alle zittingen van de synodes en van de dagelijkse besturen van de kerken. Niets gebeurt er op het officiële kerkelijke erf of het behoort hun al of niet stilzwijgende sanktie. Maar niet alleen een controlerende taak heeft het bureau; het betaalt ook tot nu toe de salarissen van de bisschoppen, de uitgaven van de kerkelijke seminaria — en bureaus, de salarissen van de professoren, de kerkelijke periodieken. Ook verschaft de staat tot voor kort een aanzienlijke subsidie op de kerkelijke pensioenen.

Op zgn. predikanten-kringen — samengesteld uit de voorgangers binnen een bepaalde stad of streek — worden niet alleen problemen besproken van dogmatische en ethische aard, maar ook van politiek karakter. Aan de hand van de hoofdartikelen der dagbladen over aktuele politieke gebeurtenissen, worden de aanwezigen gevraagd hun standpunt te bepalen. De staat bemoeit zich dus wel degelijk met de kerk en vraagt van de kerk zich ook met politiek te bemoeien. Waarom dan vaak die huivering zich op politiek gebied uit te spreken? Eenvoudig omdat men niet altijd precies weet waar de staat zwijgen eist en waar spreken, wat tot de „lijn” behoort en wat niet.

DE DEKLARATIE VAN 1956

Wie de verhouding van de kerken en de kommunistische staat in verschillende landen nagaat, komt steeds tot dezelfde konklusie: enerzijds eist de staat van de kerk dat zij zwijgt over alles wat niet tot „haar” terrein behoort, anderzijds vraagt zij een vergaande ondersteuning van de zijde van de kerk van elke konkrete stap die het regime zet op de weg van het socialisme. Zo ook in Hongarije. Een voorbeeld.

Toen verleden jaar de kollektiverings-kampagne in de Hongaarse landbouw op een hoogtepunt ge-

Hoog boven Boedapest op de Gellértberg staat het vrijheidsbeeld dat herinnert aan de Russische overwinning in 1945.

komen was, schreef Reformatus Egyház (Gereformeerde Kerk) het officiële kerkelijke orgaan, in zijn nummer van 15 februari het volgende: „Wij begroeten het socialisme en beschouwen daarmee ook zijn gekollektiveerde landbouw als een gelegenheid die de Heer onze generatie biedt, opdat onze materiële en morele vooruitgang bevordert zal worden. Altijd als wij de bedoelingen van onze Heer in deze wereld gehoorzaam nastreven, is de uitwerking daarvan op het leven van de gemeente vruchtbaar en verrijkend”.

De kerk heeft zich in uitspraken als deze herhaaldelijk achter het regime geplaatst. Maar spreekt hier de kerk wel, of spreekt slechts een kleine groep van het regime-welgevallige leiders? Een in het geheim in juni 1956 opgestelde „deklaratie”, die naar achteraf bleek was opgesteld door de professoren Pap en Nagy, destijds docenten aan de theologische hogeschool te Boedapest, geeft een antwoord op deze vraag. In deze deklaratie, die de schrijvers deden in naam van „de belijdende Hongaarse kerk” wordt getuigd van het conflict tussen het geloof van predikanten, ouderlingen en gelovigen en de theologie en de praktijk van de kerkleiding. De deklaratie veroordeelt de kerkleiding die zegt dat het socialisme in overeenstemming is met Gods wil. De kerk dient aan de wereld het Evangelie te verkondigen. Zelfs dan als de wereld het niet wil horen, of als de wereld of de staat de verkondiging hindert of verbiedt. Wil de staat de kerk de mond snoeren, dan zal zij in de illegaliteit moeten gaan. Niettemin betuigt de deklaratie zich loyaal tegenover de staatsmacht als de door God ingestelde overheid. Ook distancieert zij zich van het verleden. Zij belijdt dat de oude maatschappelijke orde door

het rechtvaardige oordeel van God werd weggevaagd, maar belijdt ook dat de tegenwoordige orde het stempel van de zonde draagt. De kerk moet de belangen van de staatsburger en de waarheid dienen, daardoor bevordert zij een rechtvaardige staat. De huidige kerkleiding verwaarloost hier echter haar taak, aldus de deklaratie, waardoor haar dienen een dienstbaar zijn aan de wereld wordt. De deklaratie gaat dan voort met de methoden van druk en dwang en vreesaanjaging te laken waarvan de kerkleiding zich bedient, waarmee zij haar onwelgevallige personen uitrangert en tracht een nieuwe theologie op te leggen. De belijders kunnen de beslissingen van deze kerkleiding in vele gevallen niet als beslissingen van de kerk erkennen.

Ik meende in deze deklaratie de stem van de ware kerk te herkennen en was benieuwd hoe anno 1961 de leiding in de kerk op deze verklaring, die nog altijd als een Shibboleth in haar midden is, zou reageren. Ik sprak hierover een jong, zeer goed georiënteerd predikant wiens mening ik nu zal weergeven. Hij vertelde mij hoe de in juni '56 opgestelde deklaratie in het geheim naar de V.S. was gestuurd, waar ze ook onder ogen kwam van het centrale comité van de wereldraad van kerken, dat tegen augustus op een conferentie in Hongarije was uitgenodigd. Intussen was de verklaring ook in Hongarije verspreid. De leiding van de conferentie zag zich genoodzaakt de in 1948 afgezette bisschop Ravasz het woord te doen voeren. Twee maanden later, toen de opstand woedde, kwam een aantal niet-wettige vertegenwoordigers van de vier bisdommen bijeen, riep Ravasz als bisschop terug en dwong de het regime gehoorzame bisschoppen

te gemeenschap vol tegenstellingen . . .

Berezky en Peter van hun ambten afstand te doen. Na het neerslaan van de opstand had de regering eerst wel iets anders te doen dan zich met de Gereformeerde Kerk te bemoeien. Bij verordening werd bepaald dat voor de vervulling van alle kerkelijke ambten, een voorafgaande toestemming van de staat nodig was. Eind 1957 verzocht de synode de oude „de lijn” getrouwe bisschoppen terug te keren onder belijdenis van haar „liefdeloosheid en ontrouw”. Peter weigerde. Hij bleef in dienst van het ministerie van buitenlandse zaken, waarvan hij kort geleden minister werd. Berezky kwam, zij het voor korte tijd, in zijn ambt terug, niet zonder erkenning van fouten zijnerzijds maar met een volledig aan de visie van de regering konforme verklaring over de opstand van 1956.

DE STEM VAN HET VERLEDEN?

Ik vroeg mijn gesprekspartner op de man af of de deklaratie niet — nu nog — de mening van de meerderheid in de kerk weerspiegelt, of niet mannen als Ravasz de ware vertegenwoordigers van het kerkvolk zijn. Ik zal ook het, niet bepaald in elk opzicht rechtstreekse, antwoord dat ik op deze vragen kreeg, met enige uitvoerigheid weergeven. Het belichaamt een kijk op de zaken die de schaarse westerse commentaren in belangrijke mate vreemd is, en waar ik zelf ook de nodige vraagtekens bij blijf plaatsen; het is echter ook de visie van iemand, die wij ongetwijfeld mogen zien als representant van een niet onaanzienlijke groep jongeren, van iemand, die in de uren lange gesprekken die ik met hem voerde, op mij de indruk van oprechtheid en goede trouw achterliet. Neen, de voorstelling dat bisschop Ravasz de ware kerk zou vertegenwoordigen is onjuist. Hij behoorde ook tijdens de wereldoorlog tot de kerkleiding, een leiding die zich net zo als die van de roomse kerk aan de politiek van Horty konformeerde, die het chauvinisme diende, het fascisme in de hand werkte, zich er althans niet voldoende tegen verzette. Die leiding was na de oorlog niet langer acceptabel meer. Daar komt bij dat, precies als in de staat de democratische procedure steeds een farce was, ook in de kerk de invloed van onderaf steeds gefnuikt werd. De oude kerkleiding had geen achtung voor het kerkvolk; zij vertegenwoordigde alleen de hoogkerkelijkheid. Ja, als de opstand was gelukt, zou de meerderheid in de kerk zich waarschijnlijk achter de mannen van de deklaratie hebben geschaard, precies zoals de meerderheid zich nu aan de huidige leiding konformeert. De mannen van de deklaratie speelden geen open kaart, zij bleven tot de opstand anoniem en verklaarden toen dat de deklaratie niet ver genoeg ging. De loyaliteitsverklaring tegenover de staatsmacht als door God ingesteld en de verwerping van het verleden werden, naar Nagy en Pap nu (in oktober '56) verklaarden, alleen opgenomen om de verklaring in een eender stadium niet al te onaannemelijk te maken. Hun stem was dus de stem van het verleden. Men draaft door in de richting van herstel van het oude, wilde afzetting en bestraffing van de mannen van „de lijn”. De laatsten waren met de tegenpartij nooit zo ver gegaan, nooit waren de mannen van de oude orde uit hun predikambt ontzet. Het slagen van de opstand zou een verschrikkelijke reactie betekend hebben. De

roomse kerk zou naar de politieke macht hebben gegrepen. Zou zij daarbij wel succes hebben gehad indien ze een zo reaktionaire politiek zou hebben gevoerd? Het gaat in de beslissende momenten van een revolutie er steeds om wat vast-besloten minderheden doen. Een groot deel van het roomse kerkvolk zou nog blindelings de kerkleiding gehoorzamen, zeker nog bij de machtsovername door een reaktionair regime. Daarna zou het voor andere mogelijkheden al te laat zijn. Kardinaal Mindszenty acht de protestantse kerken die zich van 1948 af voor de landverdeling, ook van kerkelijke goederen, hebben verklaard, verraders. Het protestantisme zou het onder zijn bewind moeilijker hebben dan nu.

DE KERK, HAAR SCHULD EN HAAR OPDRACHT

Maar heeft de Gereformeerde kerk nu dan wel de mogelijkheid iets van haar opdracht te vervullen? Haar scholen zijn haar afgenomen, haar pers gereduceerd tot twee periodieken („De Weg”, met 'n oplage van 6000 en de „Gereformeerde Kerk”, met een oplage van ongeveer 2000 exemplaren). Twee van de vier theologische hogescholen moesten sluiten, het Bethesda-ziekenhuis werd onteigend. Het antwoord dat ik hierop kreeg, is typerend voor veel van de uitingen van het huidige calvinisme in Hongarije. Ja, onze mogelijkheden zijn sterk beperkt; de kerk kan haar diensten houden, haar onderricht geven, predikanten kunnen op de staatschool, indien de ouders dat wensen, godsdienstonderwijs geven. Op de dorpen wordt daar heel veel gebruik van gemaakt, in de steden veel minder. De ouders staan daar vaak onder grote druk om hun aanvraag achterwege te laten. Het belangrijkste is echter wat we met onze mogelijkheden doen. Voor en tijdens de oorlog ging 80% van de scholen van de R.K. of Protestantse kerken uit; 80% van onze regeerders kwam van die christelijke scholen, zij bezorgden ons een maatschappij die met christelijke normen spotte of konserveerde die. Na de oorlog kwam de omwenteling: op alle leidende posten kwamen kommunisten, atheïsten, ook zij waren voor gemiddeld 80% leerlingen van het christelijk onderwijs. Ziet u, God gaat wonderlijke wegen. Wij hebben veel kansen verknoeid. Misschien levert het atheïstische onderwijs van vandaag mensen op die straks christenen blijken te zijn. Wij waren in ons gesprek op een punt gekomen, waar het naar ik telkens heb ervaren, vastloopt. De kerk, althans haar huidige woordvoerders, achten haar gezien haar verleden, zó met schuld beladen, dat men voorlopig niet verder schijnt te komen dan te buigen en schuld te belijden. Dat kan oprecht zijn, maar er kan ook de hypocrisie achter schuilen van hen die zich aanpassen omdat zij het offer, het isolement, de verdrukking niet op zich willen nemen. Men meent tegenover ontrecting en leugen te moeten zwijgen, omdat men ook vroeger niet sprak waar het moest, omdat men veel van wat nu langs revolutionaire weg verandert, positief kan waarderen; men meent te moeten buigen. Te buigen voor het oordeel van God, dat men voelt in de omwenteling die over de landen van Oost-Europa gekomen is, maar te buigen helaas tegelijk voor de harde hand van de overheid, die men schijnbaar haast zonder meer met de slaan-

Het Vajdahunyad-kasteel te Boedapest;
momenteel ingericht als landbouwmuseum.

de hand van de rechtvaardige God vereenzelvigt. Ik kan de protestanten in Hongarije die ik hierover sprak, een heel eind volgen. Te weinig wordt in het Westen, als men hun houding en situatie be- en veroordeelt, gelet op het verleden. Dat doen wij in het algemeen te weinig als we spreken over de volken onder het slavenjuk en over hun bevrijding: voor die volken is er geen mogelijkheid terug te grijpen naar een historie waarin zij rechtszekerheid en vrijheid kenden. Emigranten die behoren tot de groepen die hier vroeger heersten, zien dat natuurlijk anders en zij beheersen voor een goed deel de voorlichting in de vrije wereld over wat er omgaat in de geketende landen. Een andere vraag is echter of menige kerk achter het ijzeren gordijn terwille van haar uiterlijk bestaan, het bezit van haar gebouwen, de salarissen van haar predikanten, de inkomsten van haar seminaria niet te zeer heeft gebogen voor een staat die alleen haar ondergang wil. Vooral na gesprekken als die ik had met de lutherse bisschop Vetö — momenteel voorzitter van de Hongaarse oekumenische raad — meen ik deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Enkele vragen en antwoorden uit genoemd gesprek mogen hier nog volgen.

Mijnheer de bisschop, in het Westen vrezen velen dat de kerk in Oost-Europa een instrument van de staatspolitiek zal worden. Zij moet zwijgen over onrecht en leugen hier en mag slechts spreken over politiek als het geldt het Westen te veroordelen. — Vindt u zelf bv. de oproepen van de twee Praagse konferenties niet wat eenzijdig? — Ik kan mij uw vraag voorstellen. Ik heb me zelf ook afgevraagd of ons oordeel over de vraagstukken van vrede en oorlog niet te eenzijdig is, maar ik ben tot de overtuiging gekomen dat wij de zaken hier zuiver stellen. Het kapitalisme heeft oorlogen nodig, wij niet. Van Hongarije tot Tibet is een nieuwe samenleving in wording. Wij willen opbouwen, er zijn alleen al miljoenen woningen nodig. Wij kunnen geen oorlog gebruiken. Kan het Westen dat ook niet, wil men

daar de ontwikkeling van de onderontwikkelde gebieden? Ik geloof 't niet. Men onderhandelt steeds met het pistool op tafel. De crises van het kapitalisme maken oorlog eenvoudig nodig, men wil zijn goedkope grondstoffen-markten niet kwijt. Ja, inderdaad, men geeft nu hier en daar de koloniale volken enige steun, maar dat doen de kapitalisten alleen omdat ze het kommunisme vrezen; waren ze er maar eerder mee begonnen. — Ik stem met de laatste opmerking in, maar merk op, dat er toch christelijke motieven werken in de westerse politiek. De bisschop schijnt zich geheel aan de Marxistische interpretatie van de maatschappelijke ontwikkeling — en dan nog een vrij simplistische variant er van, denk ik erbij — te konformereren. Kan men overigens volhouden dat het ongebreidelde kapitalisme heerst in het Westen met de daaraan inherente crises, als men maar iets weet van onze economische- en sociale wetgeving en politiek? De voorlichting over wat in het Westen omgaat, lijkt mij hier wel zeer eenzijdig en gebrekkig. De bisschop wuift deze opmerkingen echter weg, gaat naar zijn bureau, pakt er een aantal theologische tijdschriften, o.m. uit West-Duitsland af en toont ze mij. Ziet u maar, wij zijn goed geïnformeerd. Wij krijgen alles. Stuur u ons maar materiaal toe: de Hongaarse post werkt uitstekend.

DE DIKTATUUR ALS NOODZAAK

— Toch, mijnheer de bisschop, krijg ik de indruk, dat het volk hier zeer eenzijdig wordt voorgelicht en opgevoed. Het gehele openbare leven wordt beheerst door de atheïstische visie, het onderwijs wordt er in gedrenkt, er is geen mogelijkheid om daar tegenin te gaan. Ziet de kerk hier dan geen roeping? — U moet goed onderscheiden. Natuurlijk kan ik, kan de kerk niet met het atheïsme meegaan, de kommunisten weten dat heel goed. Toch geloof ik dat de politieke en maatschappelijke opvattingen van het kommunisme de juiste zijn. Vrijheid om tegen de regering t.a.v. deze dingen in te